

Jaroslav Šidak

Engleska buržoaska revolucija

Pobjeda buržoasko-kapitalističkog poretka, iz koje je ponikla moderna Engleska, rezultat je društvene revolucije u 40-im godinama XVII. stoljeća. Trgovačka buržoazija i s njome usko povezan sloj zemljišnih posjednika, t.zv. „buržoasko plemstvo“, uklonili su tad s pomoću najširih slojeva naroda glavne zapreke daljem razvoju kapitalističkih odnosa. Kako su nosioci ovog prevrata izrazili svoje težnje ponajviše u obliku i pojmovima jedne vjerske struje, puritanizma buržoaska nauka nazvala je ovu revoluciju puritanskom. Ali je značajan udio naroda – u to doba, kada pravog proletarijata još nije bilo unio u tu buržoasku revoluciju i izrazito demokratske, dijelom čak i socijalističke misli. Koje su već naviještale osnovne smjernice u daljem razvoju buržoaskog društva.

Od kraja XV. stoljeća, kad se u t.zv. „ratu dviju ruža“ staro plemstvo samo uništilo, a na njegovim se ruševinama izdigao novi sloj zemljišnih posjednika, koji je uskoro zatim ojačao još i zbog zapljene samostanskih imanja, kapitalizam je na selu hvatao sve dublje korijene. Već je Toma Morus uočio na početku XVI. stoljeća, kako veliki posjednici oduzimaju seljacima i općinsku i njihovu zemlju i pretvarajući oranice u pašnjake, ekspropriiraju seljaka prevarom, silom i prinudnom kupnjom. Tako su, prema Morusovim riječima, ovce proždirale ljude, a kako je cijena vuni stalno rasla – bilo je to doba općeg porasta cijena zbog opadanja novčane vrijednosti – taj se proces, s povremenim prekidima, i dalje nastavljao. Takav je razvoj bio moguć samo zbog toga, jer je engleski seljak – ukoliko nije svoju slobodu otprije sačuvao – već u toku XV. stoljeća prestao biti osobno zavisian i za zemlju privezan kmet. Usporedo s ovim promjenama u zemljišnom posjedu sve se više razvijala proizvodnja sukna. Ono se ponajviše tkalo kod kuće, ali je mali proizvađač gubio s vremenom svoju nezavisnost, a trgovački je kapital sve dublje prodirao i u kućni obrt na selu kao i u radionicu gradskog obrtnika.

Već je suvremenik revolucije, republikanac Harrington, spoznao, da se vlast upravlja prema vlasništvu i da je, prema tome, propast feudalnog plemstva – kraj nedostatka stajaće vojske – oduzela monarhiji njezinu materijalnu podlogu. Promjena u zemljišnom vlasništvu morala se dakle odraziti i u „nadgradnji“, kako je Harrington nazvao organizaciju političke vlasti. Drugim riječima, političku je vlast trebalo uskladiti s promjenama u ekonomsko-društvenoj strukturi.

Još uvijek je kralj bio suvereni nosilac te vlasti. Donji je dom parlamenta, doduše, donosio zakone, ali nije imao zakonske inicijative, a pogotovu nije mogao utjecati na sastav vlade, kraljeva vijeća. Još uvijek nije postojao drugi pojam veleizdaje, osim u odnosu prema kralju. A taj je kralj, izvodeći svoju vlast neposredno od boga, bio stvarno poglavar i državne, anglikanske crkve, koja je najzad, uoči revolucije, postala glavni idejni predstavnik njegova apsolutizma. Ali ukoliko je razvoj kapitalizma, u vezi s općenitom pojavom t.zv. revolucije cijena, stavljao na državnu vlast sve veće financijske zahtjeve, feudalna je monarhija imala sve manje mogućnosti, da ih svojim zastarjelim sredstvima državnih prihoda i oporezovanja zadovolji. Kralj je još uvijek bio vrhovni lenksi gospodar zemlje, s kojom njezin vlasnik nije mogao neograničeno raspolagati. Zemlja je, dakle, zadržala osnovno obilježje feudalnog vlasništva, i tek će je revolucija učiniti pravim buržoaskim vlasništvom, osloboditi je sviju feudalnih ograničenja. Povrh ovoga, kralj Karlo I. Stuart u nuždi je obnavljao i zastarjela feudalna prava ili zahtijevao za njih novčanu odštetu, pa je i na taj način obnavljao zamrle društvene oblike. Ukoliko je puk imao razumijevanja za nove snage u društvu, iskorišćivao ih je u obliku monopolnih kompanija koje su ograničavale proizvodnju i ometale razvoj trgovine.

Buržoazija, koja je u sve većem broju dolazila izborom u Donji dom, sve se češće od početka XVII. stoljeća sukobljavala s kraljem u nizu pitanja od osnovnog značenja po državu. Ona je uporno nastojala da u financijskom pogledu učini kralja zavisnim o njoj, da mu oduzme vlast nad crkvom i da ovu na kraju podloži izravno sebi, da mu ospori neograničeno pravo raspolaganja sa slobodnim gradovima i samostalno vodstvo vanjske politike, da napokon postavi načelno zahtjev o prvenstvu zakonodavne vlasti nad izvršnom, podloži vladu volji većine u Donjem domu.

Sukob između kralja Karla I., koji je s punom sviješću zastupao interese feudalne monarhije, aristokracije i anglikanske crkve s jedne strane, a buržoazije u Donjem domu koja je svoju snagu podjednako crpila iz svoga teritorijalnog bogatstva kao i vjerskog zanosa puritanaca, s druge strane, zaoštrio se 1642. do otvorenoga građanskog rata. Dobro naoružanim i izvježbanim kraljevim kavalirima i njihovoj konjici parlament je isprva mogao suprotstaviti samo miliciju, naoružani narod, ali je Oliver Cromwell, imućan zemljišni posjednik, uspio da od seljaka i drugih malih ljudi, koji su u borbu ušli iz uvjerenja i težnje za boljim životom, stvori konjanički odred t.zv. „željeznih bokova“ i da s vremenom svu vojsku parlamenta preuredi po njihovu uzoru. Ta je vojska 1645. potpuno razbila kraljevece.

Revolucija je pobijedila. Vojska je 1648. slomila ponovo ustanak rojalista. Parlament je zemlju proglasio neograničenim, buržoaskim vlasništvom, zaplijene i s vremenom raspredao goleme komplekse crkvene i emigrantske zemlje, donosio po volji zakone i postavljao vladu, učinio napokon kraj gospodstvu anglikanske crkve.

Ali kad je državu trebalo postaviti na nove temelje, ta se zadaća pokazala još složenijom negoli prije rata. Kralj, iako pobijeđen, ostao je prvi ustavni faktor. On se

nije pomirio s porazom i želio je uspostavu starog poretka. Većina u parlamentu, koja je pod imenom prezbiterijanaca zastupala interese krupne buržoazije, osobito trgovaca i novčara u londonskom Cityju, htjela je doduše podijeliti užu vlast s kraljem, ali pritom zadržati prvenstvo i podrediti sebi crkvu. Osim ovih dvaju ustavnih faktora, kralja i parlamenta, vojska, pravi pobjednik u ratu, ostala je pod Cromwellovim vodstvom na okupu i već u toku 1647. postala odlučna politička sila u zemlji. Njezin komandni kadar pripadao je stranci independenata, predstavnika srednjih buržoaskih slojeva i novih pobjednika, koji su se dočepali zemlje za vrijeme revolucije. Međutim, raspoloženje i težnja običnog vojnika izražavali su leveleri, koji su tako nazvani, jer su tobože išli za potpunim izjednačenjem sviju ljudi.

Leveleri, koji su potjecali iz sitne buržoazije i seljaštva, nisu naprotiv prelazili granice buržoaskih odnosa, ali su na osnovi ideje o prirodnim pravima čovjeka i suverenitetu naroda izradili potpuni program radikalne demokracije. Oni su bili izraziti republikanci, protivnici monarhije i Gornjeg doma; zastupali su načelo općeg prava glasa; zahtijevali samoupravu s biranim službenicima, neposredno i proporcionalno oporezovanje, ukidanje crkvene desetine. Premda se parlamentu poricalo pravo da odlučuje „o izjednačenju posjeda, ukidanju vlasništva ili područstvljenju sviju dobara“, ipak su zahtijevali vraćanje ograđene, t.j. otuđene zemlje seljacima, pretvaranje malih zakupnika u slobodne vlasnike zemlje, „osiguranje rada“ i svakoga građanina u nevolji, starosti i nesposobnosti za rad.

Pod vodstvom Johna Lilburnea leveleri su uspjeli da u vojsci osnuju neku vrstu vojničkih vjeća, t.zv. agitatore, i da neko vrijeme odlučno utječu na tok događaja, ali potreba, da se jedinstvo vojske, kao jedinog zaloga revolucionarnih tekovina, u svakom slučaju sačuva, prisiljavala ih je da svoju samostalnost žrtvuju suradnji s independent-skim komandnim kadrom i umjerenim Cromwellom. Samo pod njihovim pritiskom održala se vojska na okupu poslije izvojevane pobjede, zarobila kralja, izbacila iz parlamenta prezbiterijance i najzad odvela kralja na stratište kao narodnog izdajicu. Tako je zaslugom levelera Engleska postala u početku 1649. republika, Commonwealth, u kojoj je Donji dom ostao doduše jedini ustavni faktor, ali u kojoj je stvarnu vlast imala samo vojska. Tu je vlast ona zadržala punih jedanaest godina i kroz to vrijeme ugušila opasne ustanke Iraca i Škota, koji su ostali vjerni svrgnutoj dinastiji, osnovala Veliku Britaniju, slomila ponovne pobune rojalista i prezbiterijanaca, vodila uspješne ratove protiv Holandana i Španjolaca. Međutim, osnovno pitanje nije mogla da riješi baš zbog toga, što je bila samo aparat sile: pronaći one političke oblike, u kojima bi mogla trajno osigurati tekovine buržoaske revolucije i bez svog izravnog upletanja u politički razvoj. Pokušala je različita rješenja i neko vrijeme čak uvela otvorenu diktaturu, preuzevši u svoje ruke i neposrednu upravu, ali načelna nemogućnost da se normalni život zajednice izmiri s političkom premoći vojske, dovela je najzad Cromwellovom smrću 1658. uskoro do rasapa dotle jedinstvene vojske i do konačne propasti republike. Vojska je, štaviše, spriječila i jedino moguće rješenje: da Cromwell osnuje novu ustavnu monarhiju, koja bi svoj postanak dugovala samo revoluciji i koja bi prvenstvo u vlasti definitivno prepustila Donjem domu.

Najšri slojevi naroda, koji su prije svega svojom požrtvovnošću omogućili pobjedu revolucije, nisu njome dobili ništa. Otudivanje seljačke zemlje nije prestalo, zakupnik nije dobio zemlju niti je puk dobio udjela u političkoj vlasti, crkvena se

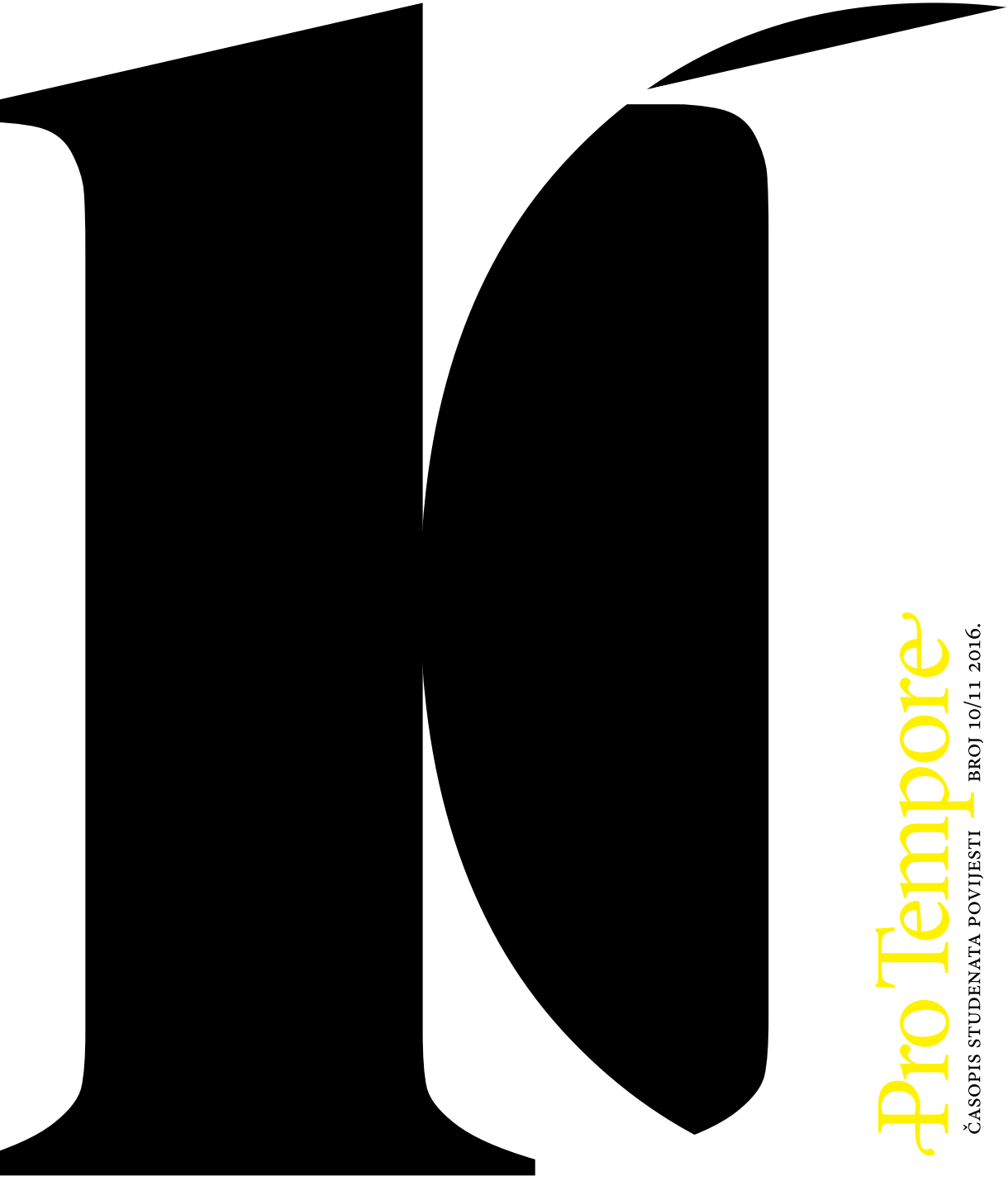
desetina i dalje ubirala, iako je vojska osigurala vjersku trpeljivost, teret neizravnih poreza sve je teže pritiskao narod. Pošto je levelerski pokret već u toku 1649. zauvijek izgubio svako političko značenje, nije bilo više organizirane snage, koja bi buržoaziji mogla suprotstaviti interese naroda.

Nije to mogao postići ni pokret onih ljudi, koji su sami sebe nazivali pravim levelerima, jer su doista išli punom jednakošću u političkom i materijalnom pogledu. Oni su od 1648.-1650. i teoretski i praktički nastojali da revoluciju usmjere prema rješavanju socijalnog pitanja, pa su u skladu s ekonomskom strukturom zemlje htjeli da općinsku zemlju pretvore u kolektivno vlasništvo svih onih, koji bi je zajednički obrađivali i zajednički uživali plodove svoga rada. Kroz usta svog ideologa Gerrarda Winstanleya osuđivali su privatni vlasništvo kao „uzrok svih ratova, krvoprolića, krađa i porobljivačkih zakona, koji narod podržavaju u bijedi“; napadali su crkvu, koja zajedno s bogatašima i odvjetnicima iskorišćuje siromahe i sprečava razvoj kritičkog mišljenja, a njezinu muku smatrali samo „političkim pokrivačem, kojim vladajuća klasa otima slobodu drugima“. Prvi su političkom programu levelera dodali opću obavezu rada, podizanje javnih škola i uvođenje opće dužnosti školovanja, zabranu unajmljivanja tuđeg rada, osnivanje općinskih radionica i skladišta i td. Bili su to komunisti engleske revolucije – najbolji dokaz, da socijalističke ideje imaju i u Engleskoj duboko korijenje i dugu tradiciju.

Pokušaji „pravih levelera“, da svoje misli provedu u djelo obrađivanjem puste zemlje, nisu uspjeli. Na silu, koja ih je u tome spriječila, nisu odgovarali silom, jer su je načelno osuđivali.

Poslije sloma demokratskog pokreta još su samo različite sekte ponajviše kvekeri, dale oduška raspoloženju širokih slojeva, koji su se u revoluciji razočarali.

Ovo razočaranje kao i opće nezadovoljstvo s vladavinom vojske utrlo je najzad put monarhiji. Godine 1660. sin pogubljenog kralja vratio se na očinsko prijestolje, ali je u prethodnim uvjetima morao da prizna osnovne tekovine buržoaske revolucije. Reakcija, koja je tada preuzela maha nije više mogla historijski razvoj vratiti unatrag. Protjerivanje Stuartovića 1688. definitivno je uklonilo i ovu opasnost.

Pro Tempore

ČASOPIS STUDENATA POVIJESTI – BROJ 10/11 2016.

Pro Tempore

ČASOPIS STUDENATA POVIJESTI BROJ 10/11 2016.

Pro Tempore

Časopis studenata povijesti
Godina VIII, broj 10-11, 2016.

Glavni i odgovorni urednik

Tomislav Brandolica

Zamjenik glavnog urednika

Filip Šimetin Šegvić

Uredništvo

Tomislav Brandolica, Marta
Fiolić, Kristina Frančina, Marko
Lovrić, Valentina Nedeljko, Nikola
Seiwerth, Filip Šimetin Šegvić

Urednici pripravnici

Zvonimir Plavec, Vjenceslav
Rupčić, Porin Šćukanec Reznicek

Redakcija

Tomislav Brandolica, Marta Fiolić,
Kristina Frančina, Marko Lovrić,
Valentina Nedeljko, Zvonimir
Plavec, Vjenceslav Rupčić, Nikola
Seiwerth, Porin Šćukanec Reznicek,
Filip Šimetin Šegvić

Recenzenti

dr. sc. Damir Agičić
dr. sc. Ivo Banac
dr. sc. Tomislav Galović
dr. sc. Ivo Goldstein
dr. sc. Iskra Iveljić
dr. sc. Tvrtko Jakovina
dr. sc. Hrvoje Klasić
dr. sc. Bruna Kuntić-Makvić
dr. sc. Jelena Marohnić
dr. sc. Mirjana Matijević Sokol
dr. sc. Hrvoje Petrić
dr. sc. Drago Roksandić
Marie Scatena, MA
akademik Arnold Suppan
Marina Šegvić, prof.
dr. sc. Božena Vranješ Šoljan

Lektura i korektura

Gabrijela Detelj
Marta Fiolić
Ana Jelić
Nikolina Kos
Marko Pojatina
Tihomir Varjačić

Dizajn i priprema za tisak

DZN studio

Prijevodi s engleskog jezika

Tomislav Brandolica
Tina Miholjančan, prof.
Marija Marčetić
Ivan Markota
Krešimir Matešić
Judita Mustapić
Kristina Videković

Prijevodi s njemačkog jezika

Mirela Landsman Vinković
Filip Šimetin Šegvić
Azra Plićanić Mesić

Prijevodi s francuskog jezika

Jasna Čirić, prof.
Marta Fiolić
Marija Galić
Tea Šimičić

Prijevodi s talijanskog jezika

Tihana Filipčić
Loretta Lanča

Izdavač

Klub studenata povijesti – ISHA
Zagreb

Tisak

Mediaprint – Tiskara Hrastić

ISSN: 1334-8302

Tvrđnje i mišljenja u objavljenim
radovima izražavaju isključivo
stavove autora i ne predstavljaju
nužno stavove i mišljenja
uredništva i izdavača

Izdavanje ovog časopisa financijski su omogućili:

Filozofski fakultet
Sveučilišta u Zagrebu
Odsjek za povijest
Filozofskog fakulteta
Sveučilišta u Zagrebu,
Studentski zbor
Sveučilišta u Zagrebu

Privatne donacije:

Vesna Miović, I. P., M. Č.

Redakcija časopisa Pro tempore
svim se donatorima iskreno
zahvaljuje na financijskoj podršci!

Časopis se ne naplaćuje.

Adresa uredništva:

Klub studenata povijesti – ISHA
Zagreb
(za: Redakcija Pro tempore),
Filozofski fakultet
Sveučilišta u Zagrebu,
Ivana Lučića 3,
10000 Zagreb

E-mail:

pt.redakcija@gmail.com
tomislav.brandolica@gmail.com